

BÁCSFAINÉ DR. HÉVIZI JÓZSA*

A NYELVTÖRVÉNYEK ÉS NYELVHASZNÁLAT TISZTÁZATLAN KÉRDÉSEI A XIX. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON

Asszimiláltunk, vagy segítettük a kulturális önállósodást?

*LANGUAGE ACTS AND THE USE OF NATIVE LANGUAGE
IN THE HUNGARIAN KINGDOM UNTIL THE 19TH CENTURY*

ABSTRACT

The variety of the regional autonomy in Hungarian Kingdom exists from the 12–13th century. The self-government with different administrative system of Székelys (a kind of Magyar troops of Eastern Transylvania), Saxons, Cumans, Jazygians and Croatia gave possibility to practice collective rights and preserve their language, identity until the 19th century. With the exception of Saxons the nationality groups described were given their privileges in return for military service. (Similar development is visible in Switzerland.)

The Ecclesiastic Autonomy for the Romanian, Serbian, and Ruthenian immigrants, who came into Hungary from the 15th century continuously, granted the use of mother language in schools and churches, maintained by their foundations and the government. The king's edicts were reinforced by Acts of 1791–1792.

The Transylvanian princes of 16–17th centuries prescribed that the language used in the Romanian churches be changed from the previous liturgical Slavic to contemporary Romanian, and opened the first schools, press for them on Romanian.

In the 13th century, the newcomer German (Saxon) population having hospes-rights in Hungary formed the specific town-communities: The imperial manifestos guaranteed the use of own administration on their native language. The members of the board senate and the local council had to be elected by the rate of nationalities, living in the town, and by the rates of religious sects. In addition to officially 3–4 native language speaking towns like Pozsony (Bratislava), Buda, Pécs, Kassa (Kosice), Baja, Zágráb (Zágreb), Zsolna (Zilina), Kolozsvár (Cluj), Kassa (Kosice), were some towns where temporary the administrative language weren't Hungarian; like Baja of the 17th century, and the German town Gyula of the 18th century. The town-council frequently had minority-councils of nationalities, like Serb town-council of Buda, Jewish town-council of Baja, Gipsy town-council of Siklós in the 18th century. The legal continuity are effective in the Act IX of 1868, which guaranteed the Romanian and Serbian orthodox churches with cultural autonomy, Act XLIV of 1868 guaranteed the minority language could be used in official documents, administrative matters wherever 1/5 of the representatives of the municipality demanded it.¹

„A háború előtt...nemcsak szerb nemzeti iskolák voltak Magyarországon, hanem szerb tanítóképző intézetek is Zomborban, Pakracon és Karlovcin. Ezenkívül két szerb gimnázium és számos felső leányiskola volt. A magyarországi szerbek nagy alapok felett rendelkeztek iskoláik fenntartására. Magyarországon a németeknek is megvoltak az iskoláik... A nemzeti kisebbségek teljes iskolai autonómiát követelnek, amilyen a szerbeket kétszáz éven át megillette Magyarországon...”² Schumacher Sámuel, a német párt képviselője értékelte így a dualizmuskori helyzetüket 1925-ben a szerb parlament közoktatási vitájában.

* Középkorai tanár, Szent Margit Gimnázium (Budapest).

A XIX. századi nyelvhasználattal kapcsolatos törvények – a rendszerváltás után a határon túli kutatásokkal is bővülő szakirodalom és a korabeli európai párhuzamok ismeretében – nem gátolták a nemzetiségeink anyanyelvhasználatát, sőt, ellenkezőleg; a teljes vagy részleges öngazgatás az anyanyelvi kultúra kifejlődését segítette elő kisebbségeinknél.

A Magyar európai összevetésben egyedülálló formákban – mint az egyházi és a területi autonómia – még kollektív jogok gyakorlására is lehetőség nyílt. Ennek a mondatnak nincs értelme.

Az etnikai és a vallási tolerancia az Erdélyi Fejedelemségben, majd a Habsburgok uralta Magyarországon is érvényesült.

Etnikai és vallási tolerancia érvényesült a városi önkormányzatban arányosított testületek formájában.

1. Nyelvhasználat a területi és egyházi autonómia keretei között (kollektív jogok)

A XI–XII. századtól a *területi autonómia* különféle változatainak³ megvalósulása Magyarországon (horvát bánóság, jász-kun kerületek, székely székek, szász egyetem, felvidéki bányavárosok szövetsége stb.) lehetőséget nyújtott a különböző jogállású társadalmi csoportoknak saját öngazgatásuk megszervezésére az Árpád-kortól. Míg Európa centralizál és beolvaszt, nálunk mellérendelő viszony alakul ki az együtt települő székely, palóc, horvát, kun, szász népcsoportokkal.

Az *egyházi autonómia* a századokon át a határon túlról folyamatosan beszivárgók, betelepülők számára az önálló erdélyi fejedelemség *XVI. századi* történetében alapozódik meg: miközben Európában mindenütt vallásháborúk dúltak, 1568-as törvénnyel Erdélyben a református, lutheránus, unitárius és katolikus vallások együttes használatát elsőként engedélyezték! Én nem nagyon értem, mit és miért szed dőlt betűvel. Szerintem erre nincs szükség.

János Zsigmond erdélyi fejedelem (1541–1571) elrendelte, hogy templomaikban a liturgia nyelve az egyházi szláv helyett a román legyen. I. Rákóczi György mikor Biharban román püspökké erősíti meg Burdánfalvi Ábrahámot, az oklevélben (1641) utasítja, hogy románul prédikáljon s papjaival is úgy prédikáltasson „a szegény oláhságnak maguk születettek nyelvükön, hogy abból naponként épületet vehessenek az üdvösséges tudományban és vallásban s így az babonás tévelygésnek homályából napról-napra világosságra vezéreltessenek”.

1669-ben fejedelmi parancsra megnyílnak az első román népiskolák. A vladicák kinevezéséhez az erdélyi fejedelmek föltételeket szabtak 1628-tól: román nyelven kellett az istentiszteletet tartani, s prédikálni.

A 150 éves török uralmat követő felszabadulás idején I. Lipót 1690. és 1691. évi oklevele a betelepülő görögkeleti szerbek részére a hajdúkéhoz hasonló katonai státust és *egyházi autonómiát (anyanyelvű iskolák, gimnáziumok felállításával)* biztosított. II. Lipót ezt az 1791. évi XXVII. törvénycikkkel megerősítette.⁴

2. Etnikai és vallási tolerancia; arányosított városi képviselőtestületek

A magyarországi városok kelet-európai társaikhoz hasonlóan többitnikumúak voltak. A XV–XVI. századra esnek az első etnikai ellentétek a felső-magyarországi városokban, mert a németek senki mást nem engedtek be a céheikbe, illetve településeikbe.⁵ Ennek orvoslására az 1608. évi XIII. törvénycikk kötelezi a szabad királyi városokat, hogy tegyék lehe-

tővé a házak vásárlását a magyaroknak és a szlávoknak (cseheknek) is. Az 1609. évi XLIV. törvénycikk kötelezi a szabad királyi városokat, a bányavárosokat és a kiváltságolt mezővárosokat, hogy a bírói és egyéb tiszteket, a nemzetiségre különbség nélkül egyenlően osszák szét, különben kétezer forint büntetést rónak ki rájuk.⁶ A XV–XVIII században gyakorlattá vált, hogy a *felekezeti vagy nyelvi arányszámot figyelembe véve valamilyen szinten a kisebbségi népcsoportokat is bevonták a város irányításába*: Példák:

- A bírót, az esküdteket, képviselőket a lakosság etnikai vagy vallási aránya szerint választották – évente vagy ritkábban (I. Buda, Kolozsvár,⁷ Siklós,⁸ Békéscsaba,⁹ Gyula,¹⁰ Siklós,¹¹ Pécs,¹² Újvidék¹³ Kassa).¹⁴
- Engedték, hogy a kisebbségi csoporthoz tartozók ügyeik vitelére külön képviseletet (mai fogalommal élve „kisebbségi önkormányzatot”) válasszanak; amely alá volt rendelve a városi önkormányzatnak (budai szerbek,¹⁵ Baja,¹⁶ siklói cigányok).

Az is előfordult, hogy a nem magyar közösség városi privilégiumot kapott oly formán, hogy a hivatalos nyelv és a város irányítása kiváltságlevéllel biztosított joga lett.

Ide sorolhatók az erdélyi őrmény városok, továbbá a dél-magyarországi Baja is. Újvidéke a rácok afféle uralkodó osztályt képeztek; ők adták az értelmiséget és a pénzt.¹⁷ Itt 1848-ig minden harmadik évben magyar lehetett a bíró. Tiszaföldváron (Bacsko Gradiste) 1830-ban a magyaroknak nem volt képviselete a rácok vezette községben.¹⁸

A XVII. században Bajára beköltöző katolikus bunyevácok, bosnyákok, görögkeleti rácok 1696-ban I. Lipót császártól mezővárosi kiváltságot kaptak, községi ügyeikben engedélyezte a szerb hivatalos nyelv használatát. A harcokban megfogyatkozó szerbek helyébe magyarok és németek települtek. Grassalkovich Antal a városi magisztrátus választását szabályozó instrukciójában (1755) hangsúlyozza, hogy az egyik évben magyar, a másikban német, a harmadikban rác bírót válasszanak, gondot fordítva a lakosság nemzetiségi összetételére. Baja város három nemzetisége 8-8 taggal volt képviselve a 24 tagú tanácsban.¹⁹ A vallási türelem jegyében engedték vagy támogatták a protestáns, görögkeleti vagy izraelita egyházi autonómia kiépülését.

A bajai zsidóknak is volt az újvidékiekéhez hasonló autonómiájuk. Évenként bírót választhattak, aki polgári és peres ügyeiket intézte. A bíró mellé négy esküdtet és két gondnokot választottak, akik törvényt ültek és beszédtek az adót. Bírónak csak helybéli zsidó volt választható.²⁰

3. Nyelvtörvények

A XIX. század első felében kiteljesedő oktatási rendszerben a románok, szerbek, ruszinok önálló egyházszerkezetük alatt – a Helytartótanács beleszólása nélkül – építhették ki autonóm iskolarendszerüket. A polgárosodás korában a magyar nyelvvel az addigi latin és német tannyelvet kívánták felváltani. Bényei Miklós kiváló kandidátusi értekezésében²¹ az 1844. évi II. törvénycikkkel kapcsolatosan megállapítja, hogy a 9. §²² *szövegéből nem következtet, hogy minden iskolában kötelező a magyar tannyelv! (Ezt a hibás értelmezést azonban mindmáig tartalmazzák a gimnáziumi történelem tankönyvek!)* Az 1844. június 17-i királyi kézirat (3 nap múlva helytartótanácsi rendelet) az összes akadémiai és egyetemi fakultás tanítási nyelvét a magyart tette, míg a gimnáziumoknál a magyar anyanyelvű vidékeken fekvő 44 iskolában a magyar tannyelvet írta elő, addig a 17 nemzetiségi területen lévőkben egyelőre maradt a latin.²³ A katolikus királyi tanintézetekre az előbbieket szerint vonatkozott, de az elemi iskolákat nem érintette. *A tanügyi autonómiát élvező protestáns és görögkeleti egyházak közép- és főiskoláira sem a királyi rendelet, sem a törvény hatálya nem terjedt ki.* A Helytartótanács²⁴ 1845. évi rendelete – mely a katolikus iskolákra vonatkozott – előírta az elemi két osztályában az anyanyelvi oktatást, illetve azt, hogy nemzeti-

ségi vidékeken a magyar nyelvvel is kell foglalkozni. (Horvátországról és a csatolt részekről végig külön rendelkeztek, ott a magyar nyelv iskolai fakultatív vagy rendes tárgyként való tanítása volt a kérdés, s a horvát nyelvtan oktatása volt a kötelező.)

A kiegyezést követően az ún. nemzetiségi törvény meghozatala előtt fogadta el az országgyűlés az 1868. évi IX. törvénycikket, amely a karlócai érsek joghatósága alól kiemelte az erdélyi román görögkeleti püspökséget, és érseki rangra emelte. (Mindkét egyháznak önkormányzati jogokat biztosított, megőrizve felettük a király felügyeleti jogát.) A szabályozásnak megfelelően önállóan kezelhették egyházi, iskolai és alapítványi ügyeiket.

Az 1868. évi XLIV tc. kimondta, hogy Magyarországon egységes magyar politikai nemzet létezik, amelynek a bármely nyelven beszélő polgárok egyenjogú tagjai.²⁵ (Mekkora a különbség, ha ezt összevetjük a mai francia alkotmánnyal és a 2009-ben megszülető szlovák nyelvtörvénnyel!) A nyelvtörvény biztosította a magyar államnyelv mellett a lehetőséget arra, hogy ahol a törvényhatóság (ma: önkormányzat) képviselőtestületének egyötöde kívánta, ott a kisebbségi nyelvet használhatta hasábosan a jegyzőkönyvezésben, a hivatali ügyintézésben, egymással és a kormánnyal való kapcsolataiban, míg a hivatalokhoz mindenki anyanyelvén fogalmazhatta meg kérvényét.²⁶ Az 1868. évi XLIV. törvény 27. paragrafusa kimondja, hogy „az országos bírói és közigazgatási hivatalokra, s különösen a főispánságokra, a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelvekben tökéletesen jártas, s másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak”. Ennek a törvénynek az alkalmazását látjuk a bírói szakterületre az 1869. évi IV. törvény esetében (alsófokú bíróságoknál mindenki az anyanyelvét használhatja, legfeljebb tolmácsot kell biztosítani), illetve hasonló következetességgel érvényesítik a nyelvi előírásokat a jegyzői szigorlatra vonatkozó szabályrendeletben. A jegyzőnek tudnia kellett a község lakóinak nyelvén, a szigorlatot megyei vizsgálóbizottság előtt kellett letennie.²⁷ Ezt erősítette a népiskolai törvény (1868. évi XXXVIII. tc.) amely kimondta, hogy „minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást”, s intézkedett a községi népiskolák megszervezéséről.

A fenntartó egyház, község, szervezet, állam választhatta meg a tanítókat, tankönyveket, az iskola tannyelvét, és saját tanmenet szerint haladhatott. Az 1879. évi XVIII. tc. a magyar nyelv tanításáról intézkedett, miszerint a vegyes lakosságú falvakban csak olyan román tanítók taníthattak, akik 25 évnél fiatalabbak lévén a magyar nyelv tanítását eredményesen vállalhatták. Az idősebbek a tiszta román falvakban továbbműködhetnek. A törvény négy év türelmi időt hagyott, és államköltségen tanfolyamokat szervezett a román tanítók számára napidíj biztosításával. Az 1893. évi XXVI. tc. előírta a tanítói fizetés nagyságát, s ha azt a felekezet nem tudta biztosítani, államsegélyt kellett kérnie, melyért cserébe számon kérték az előbb említett 1879/XVIII. tc-t. Az 1879. és 1883. évi törvények az államnyelvről a román sajtó éles támadásait váltották ki, miközben Romániában azt hangoztatták, hogy a román nyelvet minden állampolgárnak ismernie kell: A görögök és németek magániskoláikban anyanyelvükön tanulhattak, de a román nyelv, földrajz, történelem tantárgyat állami tanterv szerint románul kellett elsajátítaniuk.²⁸ Ezzel szemben Magyarországon 1907–1908-ban a 4 elemi végzetek 38,11 százaléka tudott csak magyarul, vagyis az államnyelven, tehát erőszakos magyarosításról nem lehet beszélni. A román ellenzéki *Tribuna c. lap* egyik 1885. évi cikke így ír: „vannak falvak, sőt egész vidékek, amelyek nem voltak románok, ma pedig tiszta román lakosságuk van”.²⁹ A magyarországi románok 1906-os bukaresti kiállításán bemutatott táblázat szerint összesen 309 magyar falu románosodott el.³⁰

Az 1907. évi XXVII. tc., az ún. Apponyi-féle törvény a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól kimondta, hogy minden elemi iskolában be kell vezetni a magyar nyelv tanítását, azzal a céllal, hogy a gyerekek négy év alatt megtanuljanak magyarul. (Az előírás osztályonként heti nem egészen három negyvenperces tanórai magyar nyelvű tanítást jelen-

tett.) Cserébe a népoktatást ingyenessé tették, és felemelték a tanítók fizetését a köztisztviselői besorolás szerint (alapfizetés, korpótlék, személyi pótlék, államsegély). A miniszteri indoklás hangsúlyozta, hogy erre a rendelkezésre azért volt szükség, mert némely egyházi hatóság nemcsak hogy nem az állam nyelvét, de még az iskolába járó gyermekek anyanyelvét sem vette figyelembe, hanem tetszés szerint más nyelvet rendelt a felekezeti iskola tanítási nyelvül. A Lex Apponyi magyarosítás vádját azért kapta meg, mert a nem kellő színvonalú és magyarelles propagandát folytató iskolák bezárását követően főleg magyar tannyelvű községi iskolákat állított föl, hiszen célja a szeparatista, magyarelles irredenta szellem³¹ gyengítése volt. Így is azonban az iskolák több mint 75%-a felekezeti maradt. A sérelmük lényege nem az volt, hogy nem anyanyelvükön tanulhattak, hanem a kormányzat magyar államnyelv tanítását szorgalmazó intézkedése volt! A törvény következetes végrehajtása is csupán 1913-ig számítható. Tehát valódi eredményt nem érhetett el, ellenben a cenzúra nélkül megjelenő nemzetiségi lapok hírverése keltette azt a látszatot, mintha a legdurvább magyarosítás folyt volna. Közben 2901 román elemi iskola működött hazánkban, míg Szerbiában, Bulgáriában, Oroszországban egyetlenegy román tannyelvű iskola sem volt.³² S az 1864-es román oktatási törvény nem engedett meg nem román nyelvű iskolát működni; megszüntették a csángó-magyarok iskoláit.³³ Az 1536-ban Anglia és Wales egyesítését kimondó törvény megtiltotta a walesi nyelv használatát hivatalos ügyekben. 1616-ban I. Jakab külön törvényben tiltotta meg Skóciában a gael nyelven való beszédet.

1870-ben Nagy Britanniában az oktatási törvény eltiltotta a walesi nyelv iskolai használatát.³⁴ Bretagne-ban, Dél-Franciaországban a XVIII. században még óriási méretű volt az írástudatlanság, s ez 1875 tájékára lényegileg eltűnt; párhuzamosan a nemzetiségi nyelvek visszaszorulásával. Az oktatás nyelve kizárólag a francia volt, az iskolákban minden eszközzel üldözték a tájnyelveket.³⁵ A Jules Ferry nevéhez fűződő központosított, szekularizált iskolarendszer nem ismeri az etnikai és vallási tolerancia elvét, a laicitásról intézkedő – és napjainkig életben lévő – 1905-ös törvény nem tűri, hanem tiltja a vallások – és e mögött az etnikumok – közéleti megjelenését. Ezt tükrözi az alkotmány is.³⁶

Asszimiláció: Míg magyar–szlovák relációban országosan a magyarság javára történt eltolódás, a Felvidéken némileg a szlovákság javára (kb. 53–47%). A némettség, különösen a rutének relációjában egyértelmű a szlovák térnyerés. A kritizált iskolapolitika kétes "eredményességére" utal, hogy *a századfordulón a felvidéki szlovák lakósságnak csupán 7%-a beszélt valamilyen fokon magyarul.*³⁷ Az asszimilációval kapcsolatosan érdemes megjegyezni, hogy 1840 és 1910 között a szlovákság lélekszáma 16%-kal nőtt Magyarországon, míg Csehszlovákiában ugyancsak hetven év alatt (1921 és 1991) a magyarok száma 13%-kal csökkent, miközben a szlovákok lélekszáma durván két és félszeresére emelkedett.³⁸ Slavici így emlékezett mindeerre:

„A provizórium idején bevezetett gyakorlat és a nemzetiségek egyenjogúsításáról szóló törvény alapján a románok jogosan használhatták nyelvüket a közigazgatásban és az igazságügyi hatóságok előtt. 1872-ben ezt a jogot tiszteletben tartották és mi román ügyfeleink pereit románul folytattuk fel egészen a legfelsőbb fórumig, amely határozatait és végzéseit nekünk ugyancsak románul hozta. A románok jogait még inkább elismerték a közigazgatásban”.³⁹ Lám, az 1690-es évektől egyházi kulturális autonómiát élvező rácok/szerbek 1920-ra Magyarország egyik leggazdagabb kereskedői, iparosai lettek; s számuk is meghatározódott. Az egyházi autonómia védelmét élvező erdélyi románok a XIX. század végén már felvásárolják a tönkremelő magyar kis- és középbirtokokat; az erdélyi birtoklómány 1/8-át. Az egyházi autonómia tehát közösségképző, nyelvi-kulturális megtartó erő képvisel. Talán ezért nem engedik kifejlődését a szomszédos országokban. Hiszen ehhez az egyházaknak földjeiket, jövedelmük egy részét vissza kell kapni.

Kaminszky József ruszin politikus autonómia-tervezetében kitérve a csehszlovák időszak erőszakos asszimilációs módszereire, megállapítja, hogy a dualista Magyarországon „a magyar–orosz nép nemzetiségi önkormányzata a vallási, nyelvi és közoktatási ügyekben biztosítva volt már a fentebb hivatkozott magyar törvényekben...”⁴⁰

4. Összegzés

A magyar történeti fejlődésben az etnikai és vallási tolerancia az Árpád-kortól a XIX. század végéig folyamatosan érvényesül. Utalhatunk az Intelmek szellemiségére, melyet Szent István Imre fiához intézett, továbbá a Szent Lászlótól, Kálmántól megvalósuló horvát – társországi szintű – területi autonómiára, a szász, kun területi autonómiára. A XVI–XVIII. században beköltöző új népesség az egyházi autonómia nyelvi, kulturális – és a Határvidék esetében az önálló közigazgatási – kereteit használva jut el az önálló kultúrájú népcsoportok megszerveződéséig. A reformkorban és a dualizmus idején ezeket a magyar országgyűlés törvényekben cikkelyezi be. A nemzetiségekkel való ellentéteink forrása tehát nem az, hogy nem használhatják anyanyelvüket, hanem az eddig elért jogaiknak megőrzése feletti aggodalom azáltal, hogy az állam beavatkozik az oktatásba, s hogy az államnnyelv oktatását e törvények bevezetik az iskolákba, illetve, hogy a szerbek, románok, és részben a szlovákok nem kapnak a horvátokhoz hasonló mértékű területi autonómiát.

JEGYZETEK

1. Józsa Hévízi (2005): *Autonomies in Hungary and the Europe. A Comparative Study.* Corvinus Society.
2. Csuka János (1995): *A Délvidéki Magyarság története 1918–1941.* Püski. Budapest. 252. old.
3. Hévízi Józsa (2001): *Autonómia-típusok Magyarországon és Európában.* Püski. Budapest. 137. old. vagy: www.corvinuslibrary.com
4. „az alapítványok, a tanulmányi rendszer, az ifjúság nevelése... irányában megillető jogai... érvényben maradván” – vagyis továbbra is autonóm módon, önmaguk intézheték egyházi és nevelési ügyeiket.
5. Balassa Zoltán (2009): *Két nemzet a Kárpát-medencében. A szlovákok történelme.* Kassa–Budapest. IV. kiadás.
6. „A bírói és egyéb tisztségeket a szabadvárosokban, bányavárosokban és a kiváltságolt mezővárosokban, a magyaroknak és németeknek meg a cseheknek vagy szlávoknak, a vallásra és nemzetiségre való különbség nélkül, egyenlően kell osztogatni.” In. www.complex.hu/1000
7. Szilágyi Mihály kormányzó 1458-ban elrendelte, hogy a szászok és a megszorodott magyarok 50-50 küldötttel képviseltesék magukat a 100 tagú nagy tanácsban, amely választotta 6 szász és 6 magyar tagú esküdteket, s évente változóan magyar vagy szász bírót. Ezt Mátyás 1468-ban megerősítette kiváltságlevélben, majd Buda önkormányzatának mintájára 1488-ban úgy módosították, hogy a tanácstagok felét a tehetősek közül kell választani, másik felét a céhek képviselői közül, a céhenként 3–4 küldöttel. In. Jakab Elek (1870): *Kolozsvár története. I. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda.* Buda. 466–471. old.; Kiss András (1997): *Kolozsvár város önkormányzati fejlődése az 1458-as „unióig” és kiteljesedése az 1568-as királyi ítélettel.* In. Erdélyi Múzeum – 59. kötet. 3–4. füzet.
8. Szita László: *A török alóli felszabadulástól az 1848–49-es szabadságharc bukásáig.* 107–174. old.; Kiss Géza (2000): *Az önkényuralom és a dualizmus kora siklós bírási és jegyzőinek névsora.* 175–227. old. In. *Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai.* Dr. Máté János. Siklós.
9. A túlnyomó többségben szlovák evangélikusok által lakott Csabán évente választották az előljárórságot. 1847 októberében már régi szokásként utaltak arra, hogy minden 7. évben – a vallási arányszám szerint – katolikust választottak bírónak. – Erdmann Gyula (1991): *Csaba társadalma,*

- gazdasága és önkormányzata 1772–1848. In: Jankovich B. Dénes, Erdmann Gyula (szerk.) (1991): Békéscsaba története. I. Békéscsaba.
10. Gyulán a reformátusok folytattak hosszú küzdelmet a számarányuknak megfelelő pozícióért: Az 1790-es években a hat katolikus esküdt mellé 3-3 református és görögkeletit (román?) választhattak, s az első református bíró 1845-ben lépett hivatalba. In: Scherer Ferenc (1938): Gyula város története. Gyula. I. 345. old.
 11. 1730–1849 között a mezőváros bírái többségben magyarok. A kisbírók magyar, szerb, német személyek, akik a városban beszélt nyelveken dobolták ki a hirdetményeket, ők a szüretelés aratás ellenőrei stb. A bírók közül 5 volt horvát, 3 szerb, 6 német származású, mellettük az albíró, a jegyző, a kamarás többnyire más-más etnikumból választott személy. Az un. cigány városrész évente bírót választott, aki 3-4 esküdttel intézte az adóügyeket, ellenőrizte a szolgáltatásokat, első fokon kisebb ügyekben bíraskodott is. In: Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai. Kiadó: Dr. Máté János. Siklós város önkormányzata. Siklós. 2000.; Szita László: A török alóli felszabadulástól az 1848–49-es szabadságharc bukásáig. 107–174. old.
 12. Márffy Attila (főszerk.) (1996): Pécs ezer éve. Kiadó: dr. Polányi Imre. Pécs Története Alapítvány. Pécs. – Pécsnek 1691-től két bírója volt. A német bíró nem volt egyenrangú; a németiség kívánságait, panaszait képviselte szavazati joggal a városi tanácsban. Megjelennek mellette a horvát és a magyar (tribuni plebis) képviseltek is hasonló jogkörrel: E népszószólók a városi tanácsba egyenlő számban küldött képviselői csoportok élén álltak, és így a nemzetiségi csoportok vezetőivé váltak. 51. old. az 1697-es városi tanács 12 tagjából 4 német, 4 magyar, 4 horvát, rác nincs mert nem alakult meg a külön népcsoportjuk. (53. old.) In: Dr. Babics András (1937): A kamarai igazgatás Pécs városában 1686–1703. Pécs. www.lib.pte.hu/.../KamaraiIgazgatas/htm/leiras.htm
 13. „*Ópétervárad-Újvidék városi tanácsában 1848 április 6-án Sztratimirovicsék tisztújítást tartottak, s Belgrád útmutatásainak megfelelően kierőszakolták, hogy a várost irányító tanács immár (szakadár) ráckoból álljon kizárólag. ...Eddig a tanács tagjait nemzetiségi kulcs szerint választották, így fele-fele arányban voltak közöttük görögkeleti ráckok és katolikus nem ráckok.*” In: Délvidéki S. Attila (2009): Lángoló temetők. Az úgynevezett Vajdaság kihatásának elhallgatott titkai és borzalmi (1268–1868) tizenkét kötetben. Fejezetek a rácjárások történetéből. A szerző magánkiadása. Szekszárd. 124. old.
 14. Évenként vízkereszt napján a három népcsoport (magyar, német, szlovák) egyenlő számú képviselést választott a 100 tagú nagytanácsba, ahol, a katolikusok, az evangélikusok, és a reformátusok is egyenlő arányban kellett hogy képviseltetve legyenek. In: Kovács Miklós (1995): Egy város metamorfózisa. In: Európai utas. 1995/3. sz. 32. old. www.hhrf.org/europaiutas/66/31
 15. Vujicsics Sztóján (1997): Szerbek Pest-Budán. Főpolgármesteri Hivatal és Szerb Föv-i Önkormányzat. Budapest. 14–15. old.
 16. Kőhegyi Mihály (1989): Baja története a kezdetektől 1945-ig. Akadémia. Budapest; Scherer Ferenc (1938): Gyula város története. Gyula; Hársfalvi Péter (1982): Az önkormányzat Nyíregyházán a XVIII–XIX. sz.-ban. Budapest.
 17. Délvidéki S. Attila (2009): Lángoló temetők. Az úgynevezett Vajdaság kihatásának elhallgatott titkai és borzalmi (1268–1868) tizenkét kötetben. Fejezetek a rácjárások történetéből. A szerző magánkiadása. Szekszárd. 117. old.
 18. Uo. 154. old.
 19. Az instrukció abból indul ki, hogy a lakosság kétharmad része katolikus, egyharmad része görögkeleti hitű. In: Kőhegyi Mihály (1989): Baja város története a kezdetektől 1944-ig. Akadémia. Budapest. 207–229. old.
 20. Uo. 227. old. Engedélyt kérhettek zsinagóga építésére.
 21. Bényei Miklós (1994): Oktatáspolitikai törekvések a reformkori Magyarországon/országgyűlésekben. Csokonai kiadó. Debrecen. 104–107. old.
 22. „9.§: Öfelsége méltóztatott kegyelmesen rendelkezéseket tenni már az iránt is, hogy az ország határain belőli iskolákban közoktatási nyelv a magyar legyen.”
 23. Székfi Gyula (1926): Iratok a magyar államnyelv történetéhez 1797–1848. Budapest. 592–594. old.
 24. A Helytartótanács kezelésében lévő pénzügyi alapok, alapítványok mind katolikusoktól származtak.

25. Az összehasonlítás kedvéért idézem a 2009-ben megszülető szlovák nyelvtörvény néhány cikkelyét: (1) *A Szlovák Köztársaság területén az államnyelv a szlovák nyelv.* (2) *A szlovák nyelv előnyt élvez a Szlovák Köztársaság területén beszélt más nyelvekkel szemben.* A szlovák törvény nem együtt szabályozza az államnyelv és a kisebbségi nyelvek használatát, hanem az államnyelv védelméről törvényben (parlamentari szavazással) dönt, míg a kisebbségi nyelvek használatát külön, rendeletekkel (vagyis a hatalmon lévő kormány által elrendelve) szabályozza. (Ahogy a múltban is történt; ez számtalan kiskaput hagyva hátra, lehetővé téve az egyéni értelmezést. Ez ismeretes a két háború közötti időszakból.)
26. „Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be.”
27. „A szigorlat a szigorlónak az állam hivatalos nyelvén felül a törvényhatóság területén divatozó és kérvényében megjelölt más nyelvben való jártasságára is kiterjed... A képességi bizonyítványban kiemelő, hogy nyelvismereténél fogva minő jegyzőkönyvi nyelvvel bírő községben alkalmazható”.
28. A közel negyedmillió szerbiai románnak még nyilvános helyen sem volt szabad románul beszélni, de esti tanfolyamokon voltak kötelesek szerbül tanulni és énekelni. Az orosz cár uralma alatti Besszarábiában tilos volt a román nyelvű mise. A Német Birodalomhoz tartozó lengyel területeken is német köznyelvet írtak elő. In. Bíró Sándor (1989): *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok (1867–1940).* Európai Protestáns Magyar Szabadegetem. Bern. 100–101. old.
29. Tribuna, 1885. 240. sz.
30. Bíró Sándor idézett műve, 222. old.
31. A három szlovák tannyelvű gimnázium bezárását megelőzte, hogy a tanáraik magyarellenes szellemen nevelték, s ilyen tüntetésre vitték diákjaikat: Szent-Iványi Márton lipómezei földbírtokos, a Dunáninneni Evangélikus Egyházkerület felügyelője a kultuszminiszterhez a kérdésben az alábbi véleményét fejtette ki: „Mikor Zólyom megye azt állítja, hogy a kérdéses három gimnáziumban... a fiatalág hazaellenes szellemen neveltetik, akkor nem mondott semmi újat és csak azon erős meggyőződésének adott kifejezést, amelyet osztunk mindannyian.” In. dr. Vitéz Ruttkay László (1939): *A felvidéki szlovák középiskolák megszüntetése 1874-ben.* Felvidéki Tudományos Társaság Kiadványai. Pécsi Egyetemi Könyvkiadó. Pécs. 92–96., 121–123. old.
32. Bíró Sándor idézett műve, 237., 246. old. Minden 1016 románra jutott egy román nyelvű elemi nálunk, míg Romániában csak minden 1418. lakosra. In. Raffay Ernő (1989): *A vajdaságoztól a birodalomig.* Az újkori Románia története. JATE. Szeged. 125., 171. old.
33. Az 1886-os törvény vezette be a teljes iskolarendszer feltétel nélküli állami ellenőrzését. A későbbi törvénymódosítások már kimondották, hogy *nyilvánossági jogot csak azok kaphatnak, amelyek állami tantervet használnak, és kizárólag román nyelven oktatnak,* még abban az esetben is, ha az iskola az ország nem-románok lakta területén van. Nyilvános jogú iskolában csak államilag képesített, *született román tanító oktatott.* Hévízi Józsa (2001): *Autonómia-típusok Magyarországon és Európában.* Püski. Budapest. 137. old.
34. Ha rajtakapták a gyereket, hogy walesit beszélt, nehéz fajármot akasztottak a nyakába „nem walesi nyelven” felirattal. Uo. 7. old.
35. Bretagne-ban és másutt ha a tanárok rajtakaptak egy tanulót azon, hogy anyanyelvén szólalt meg, kis facipőt akasztottak a nyakába vagy fagyolyót nyomtak a hibát elkövető szájába. A „bűnös” csak akkor szabadulhatott meg e büntetéstől, ha egy társát ugyanezen vétek miatt beárulta a tanítónál. Uo. 75. old.
36. A Korzika-törvény (1991) első cikkelyét eltörlő Alkotmánybíróság (1991-ben) az 1958-as alkotmányra hivatkozott: „...az, hogy a törvényhozó a ,francia nép részét alkotó korzikai népről’ beszélt, ellentétes az alkotmánnyal”. Ez ugyanis „*csak a francia népet ismeri, melyet a francia állampolgárok összessége képez, származásra, fajra vagy vallásra való tekintet nélkül*”. Uo. 76–77. old.
37. Polányi Imre (1987): *A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón.* Akadémia. Budapest. 46., 92. old.
38. Balassa Zoltán (1992): *Hogyan változik tájaink nemzetiségi összetétele.* Szabad Újság. 1992. július 25.

39. Slavici (1930): *Lumea prin care am trecut*. Bucuressti. 64–65. old.
40. Botlik József (2005): *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. kötet. (1919–1945)* Kiadó: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke. Nyíregyháza. 310–311. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dr. Babics András (1937): *A kamarai igazgatás Pécs városában 1686–1703*. Pécs.
Balassa Zoltán (1992): *Hogyan változik tájaink nemzetiségi összetétele*. Szabad Újság. 1992. július 25.
Balassa Zoltán (2009): *Két nemzet a Kárpát-medencében. A szlovákok történelme*, Kassa–Budapest. 2009. IV. kiadás.
Bényei Miklós (1994): *Oktatáspolitikai törekvések a reformkori Magyarországon/országgyűléseken*. Csokonai kiadó. Debrecen. 104–107. old.
Bíró Sándor (1989): *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok (1867–1940)*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Bern. 100–101. old.
Botlik József (2005): *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. kötet. (1919–1945)* Kiadó: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke. Nyíregyháza. 310–311. old.
Csuka János (1955): *A Délvidéki Magyarság története 1918–1941*. Püski. Budapest. 252. old.
Délvidéki S. Attila (2009): *Lángoló temetők. Az úgynevezett Vajdaság kihatásának elhallgatott titkai és borzalmi (1268–1868) tizenkét kötetben. Fejezetek a rájárások történetéből. A szerző magánkiadása*. Szekszárd. 124. old.
Erdmann Gyula (szerk.) (1991): *Békéscsaba története. I. Békéscsaba*.
Erdmann Gyula (1991): *Csaba társadalma, gazdasága és önkormányzata 1772–1848*. In: Jankovich B. Dénes, Scherer Ferenc (1938): *Gyula város története*. Gyula. 1938. I. 345. old.
Hársfalvi Péter (1982): *Az önkormányzat Nyíregyházán a XVIII–XIX. sz.-ban*. Budapest.
Hévízi Józsa (2005): *Autonomies in Hungary and the Europe. A Comparative Study*. Corvinus Society.
Hévízi Józsa (2001): *Autonómia-típusok Magyarországon és Európában*. Püski. Budapest. 137. old.
Jakab Elek (1870): *Kolozsvár története. I. Magyar Királyi Egyetemi nyomda*. Buda. 466–471. old.
Kiss András (1997): *Kolozsvár város önkormányzati fejlődése az 1458-as „unióig” és kiteljesedése az 1568-as királyi ítélettel*. In: Erdélyi Múzeum. 1997. 59. kötet. 3–4. füzet.
Kiss Géza (2000): *Az önkényuralom és a dualizmus kora siklós bírási és jegyzőinek névsora*. 175–227. old. In: *Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai*. Dr. Máté János. Siklós. 2000.
Kováts Miklós (1995): *Egy város metamorfózisa*. In: *Európai utas*. 1995/ 3. sz. 32. old.
Kőhegyi Mihály (1989): *Baja története a kezdetektől 1945-ig*. Akadémia. Budapest.
Kőhegyi Mihály (1989): *Baja város története a kezdetektől 1944-ig*. Akadémia. Budapest. 207–229. old.
Márffy Attila (főszerk.) (1996): *Pécs ezer éve*. Kiadó: dr. Polányi Imre. Pécs Története Alapítvány. 1996.
Polányi Imre (1987): *A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón*. Akadémia. Budapest. 46., 92. old.
Slavici (1930): *Lumea prin care am trecut*. Bucuresti, 64–65. old.
Szekfü Gyula (1926): *Íratok a magyar államnyelv történetéhez 1797–1848*. Budapest. 592–594. old.
Szita László: *A török alóli felszabadulástól az 1848–49-es szabadságharc bukásáig*. 107–174. old.
Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai. Kiadó: Dr. Máté János, Siklós város önkormányzata. Siklós. 2000.
dr. Vitéz Ruttkay László (1939): *A felvidéki szlovák középiskolák megszüntetése 1874-ben. Felvidéki Tudományos Társaság Kiadványai*. Pécsi Egyetemi Könyvkiadó. Pécs. 92–96., 121–123. old.
Vujicsics Sztoján (1997): *Szerbek Pest-Budán. Főpolgármesteri Hivatal és Szerb Föv-i Önkormányzat*. Budapest. 14–15. old.
www.complex.hu/1000
www.lib.pte.hu/.../KamaraiIgazgatas/htm/leiras.htm
www.hhrf.org/europaiutas/66/31